

تشکیل گروه ادیان و مذاهب اسلامی

در بنیاد پژوهش‌های اسلامی

رمضانعلی ایزانلو^۱

بر کسی پوشیده نیست که دین، به معنای عام کلمه، در تاریخ بشر نقش مهمی ایفا کرده و گرچه در همه جوامع افراد بی‌دین حضور داشته‌اند، اما جامعه‌ای غیر دینی وجود نداشته و بر این مبنا در مورد انسان علاوه بر اینکه او را موجودی اندیشه‌ورز و سیاست‌ورز می‌دانیم باید موجودی دین‌ورز و تقدس‌ورز نیز تعریف کنیم. برخلاف پندار اندیشمندانی که در سده‌های اخیر از مرگ خدا دم می‌زدند و انقراض دین‌ورزی را برای هزاره سوم پیش‌بینی می‌کردند، در آستانه هزاره سوم نمادها و نموده‌های دینی را بیش از پیش شاهدیم و بار دیگر ثابت می‌شود که نهاد دین در ژرفای فطرت نیازهای آدمیان ریشه دارد.

در این میان، ادیان مختلف جهان در بسترهای تاریخی، فرهنگی، قومی و حتی اقلیمی گوناگون تعیین‌های خاصی پذیرفته و جهت‌گیریهای متفاوتی یافته‌اند. خاستگاه و عوامل پیدایی این تنوع‌ها نکته‌ای است که باید مورد بررسی و امعان نظر دقیق قرار گیرد. اما آنچه در این سطور مطرح نظر است اذعان به وجود این تفاوت‌هاست. حتی در میان ادیانی که از تباری واحد برخوردارند و به یک خانواده تعلق دارند گاهی تفاوت‌های جدی دیده می‌شود. حتی در درون یک دین، مذاهب گوناگون آن از تلقی‌ها

۱. بنیاد پژوهش‌های اسلامی - سرپرست گروه ادیان و مذاهب اسلامی.

و رویکردهای یکسان برخوردار نیستند.

حال با اذعان به این همه تنوع و تکثر و تفاوت در میان ادیان، لزوم مطالعه عالمانه باورها و اعتقادات موجود در این ادیان و شناخت دقیق و موشکافانه آنها در عصر کنونی که جهان مانند دهکده‌ای است و سیل عظیم اطلاعات از راه رسانه‌های دیداری و شنیداری فاصله انسان‌ها را به یکدیگر نزدیک و نزدیک‌تر کرده است، بیش از پیش احساس می‌شود. این مطالعه و شناخت مقدمه‌ای خواهد شد برای گفت‌وگو، تبادل نظر و تضارب آراء میان پیروان ادیان مختلف در سطح کلان و جهانی و چاره‌اندیشی برای مسائل سیاسی و اجتماعی که گریبان‌گیر انسان‌هاست.

آنچه گفته شد محقق نخواهد شد مگر با انجام پژوهش‌های بنیادی در این حوزه مطالعاتی. تشکیل گروه پژوهشی ادیان و مذاهب اسلامی در بنیاد پژوهش‌های اسلامی آستان قدس رضوی نخستین گام در این راستاست. این گروه در راستای اهداف چشم‌انداز بیست‌ساله آستان قدس رضوی و اساسنامه پنج‌ساله بنیاد پژوهش‌های اسلامی که بر محور سیره و منش علمی و اخلاقی حضرت امام رضا (علیه السلام) استوار است، می‌کوشد با الگو قرار دادن سیره و منش عالمانه آن حضرت در مواجهه با ارباب ادیان و نحله‌های گوناگون گامی بلند برای شناخت و نقد عالمانه همراه با حفظ اصل اخلاقی همزیستی مسالمت‌آمیز با پیروان ادیان و مذاهب گوناگون بردارد. همچنین این گروه با طرح گفتمان‌های عمیق علمی و فرهنگی با ادیان و مذاهب دیگر زمینه‌های تقریب بین مذاهب و گفت‌وگوی میان ادیان را با هدف ترویج سنت و سیره علی بن موسی الرضا (علیه السلام)، که از اهداف راهبردی چشم‌انداز آستان قدس رضوی است، فراهم می‌آورد.

با عنایت به اینکه شناخت یک دین جز با شناخت کتب مقدس خود آن دین و نیز منابع مهمی که درباره آن دین به رشته تحریر درآمده، میسر نخواهد شد، گام اول در شناخت ادیان را به کتاب‌شناسی توصیفی ادیان اختصاص دادیم تا از این رهگذر، با نگاهی عالمانه و دقیق، گام‌های بعدی را استوارتر برداریم. در ضرورت و اهمیت کتاب‌شناسی همین بس که با توجه به تخصصی شدن حوزه‌های مختلف پژوهش و نیاز پژوهشگران و محققان به دسترسی به منابع مورد نیازشان و جلوگیری از اتلاف وقت و هزینه و دسترسی آسان به منابع، کتاب‌شناسی‌های تخصصی می‌توانند یاریگر محقق

برای نیل به هدف پژوهش خود باشند. از میان انواع کتاب‌شناسی‌ها، کتاب‌شناسی توصیفی برای پی بردن به محتوای کتاب و موضوع‌های مربوط به آن راهگشاتر و مفیدتر است. لذا در کتاب‌شناسی ادیان گونه‌توصیفی آن را برگزیدیم.

از میان ادیان گوناگونی که باید در این کتاب‌شناسی مد نظر قرار گیرند، کتاب‌شناسی مسیحیت را به عنوان نخستین دین برگزیدیم. از آنجا که مسیحیت از خانواده‌ی ادیان ابراهیمی و توحیدی است و به لحاظ آماری بیشترین پیروان را در جهان دارد و در عرصه‌های گوناگون و در دوره‌های مختلف بیشترین مناسبات و داد و ستدها را با مسلمانان داشته، و هم‌اکنون نیز با در اختیار داشتن رسانه‌های دیداری و شنیداری عظیم تبلیغات گسترده‌ای را در سطح جهانی، به‌ویژه در میان مسلمانان، به راه انداخته است، بر آن شدیم تا ابتدا با یک طرح گسترده کتاب‌شناسی مسیحیت و شناسایی موضوع‌ها، محورها و نیازها، در آینده بتوانیم به نقد اصولی برخی مواضع غیر عقلانی و حتی غیر تاریخی این دین و خنثی‌سازی هجمه‌های تبلیغاتی آنان و رفع کاستی‌های شیوه‌های خودی در معرفی اسلام و مخصوصاً مکتب تشیع، همت بگماریم.

پیشینه کتاب‌شناسی توصیفی مسیحیت

با بررسی در پایگاه‌های اطلاعاتی کتابخانه ملی، کتابخانه مرکزی آستان قدس رضوی، کتابخانه دائرةالمعارف بزرگ اسلامی، کتابخانه دانشگاه فردوسی مشهد، خانه کتاب، و نرم‌افزار نمایه، مشخص شد که تاکنون درباره مسیحیت کتاب‌شناسی و مقاله‌شناسی توصیفی به چاپ نرسیده است. اما دو اثر با عناوین *کتاب‌شناسی اساطیر و ادیان* و *کتاب‌شناسی گزینشی و توصیفی مطالعات ادیان* به زیور طبع آراسته گردیده است. کتاب اول به کوشش فرخنده حاجی‌زاده از سوی انتشارات آگرا در سال ۱۳۸۰ منتشر شده است. این اثر بیشتر به اساطیر پرداخته تا ادیان و دیگر اینکه چکیده برخی از آنها را آورده است. کتاب دوم به

---

۱. از جمله این تبلیغات گسترده می‌توان به تلاش گسترده آنها در شهرهای مذهبی و پرجمعیت کشورهای مسلمان از جمله ایران اشاره کرد که سالانه عده‌ای از جوانان این مرز و بوم را به سمت عقاید خود سوق می‌دهند.

همت حسین حیدری و با سرمایه انتشارات سمت در سال ۱۳۷۸ روانه بازار شده است. همان‌طور که از عنوان این اثر برمی‌آید، این کتاب‌شناسی گزینشی بوده و همه آثار را معرفی نکرده است. همچنین کتاب‌شناسی حضرت مسیح علیه السلام به کوشش زهرا میرزاخانی از سوی وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی در سال ۱۳۷۸ به چاپ رسیده است. در این اثر فقط کتاب‌های نوشته شده درباره حضرت عیسی علیه السلام معرفی شده است.

بر اصحاب نظر و اندیشه پوشیده نیست که مسیحیت نه تنها در برابر عقلانیت مدرن در سده‌های اخیر، که حتی در برابر عقلانیت سنتی نیز آسیب‌پذیر بوده است. اصلی‌ترین آموزه‌های مسیحی از قبیل تجسد، تثلیث و گناه نخستین هیچ‌گاه نتوانسته است از توجیه عقلانی نیرومندی برخوردار شود و حتی از سوی خود اندیشمندان و الهی‌دانان مسیحی^۱ نیز مورد نقد بنیادین واقع شده است و همواره رویکردهای ایمان‌گرایانه محض در این دین مطرح بوده‌اند. آنچه توجه به آن در خور اهمیت است این است که در اسلام و مخصوصاً در آیین تشیع که عقل‌گراترین مذهب از میان مذاهب اسلامی است، برخلاف مسیحیت، ظرفیت‌های عقلانی فراوانی وجود دارد. دین اسلام علاوه بر اینکه آموزه‌های اصلی‌اش همگی عقل‌پذیر و قابل دفاع‌اند، بارها و بارها به تعقل و تدبر فراخوانده است و این عقلانیت در کتاب و سنت و سیره و نوع مواجهه پیشوایان اسلامی، به‌ویژه امامان معصوم و از همه خاص‌تر حضرت رضا علیه السلام با پرسش‌های مؤمنان و تشکیک‌های ملحدان یا متدینان به دیگر ادیان ریشه دارد. گروه ادیان و مذاهب اسلامی در مطالعات و پژوهش‌های خود از این سنت گرانبها و غنی نهایت بهره را خواهد بُرد و آنرا سرلوحه کار خود قرار خواهد داد.

---

۱. یک نمونه از این نقدهای جدی را می‌توان در کتاب *اسطوره تجسد خدا* (The Myth of Incarnate God) به ویراستاری جان هیک، فیلسوف دین معاصر، که در اواخر قرن بیستم منتشر شده، یافت. در این کتاب هفت تن از متفکران و متألّهان مطرح مسیحی با رویکرد عقلانی و نقد تاریخی به نقد آموزه تجسد عیسی مسیح علیه السلام در مسیحیت پرداخته‌اند و آن را بر ساخته ذهن بشر و اسطوره تلقی کرده‌اند و به هیچ‌وجه قابل دفاع نمی‌دانند. بنگرید به: جان هیک، *اسطوره تجسد خدا*، ترجمه عبدالرحیم سلیمانی اردستانی و محمد محمدی مظفر، قم، مرکز مطالعات و تحقیقات ادیان و مذاهب، ۱۳۸۶ش.